

Bens guide till Beethovens symfoniska verk

Några första ord

Många frågar sig säkert vad en kommentar till Beethovens symfoniska verk har att göra i en hemsida kopplad till populärmusik anno sekelskiftet 1999/2000.

Vissa kanske ser den som en ansats till snobberi. Det må i så fall så vara. Jag har skrivit detta av det enkla skälet att jag älskar Beethovens musik och vill hjälpa till att sprida hans gåva. En gåva som inte alls är så svårtillgänglig som många tror. Den musikaliskt intresserade människa som inte haft Beethoven i sitt liv får en helt ny dimension till det då man släppt in honom.

Dessutom är Beethovens musik grundläggande för den populärmusik som vi håller på med i dag, och till i stort sett all musik som gjorts i västvärlden de senaste tvåhundra åren.

Det är tragiskt att många människor finner klassisk musik, och då i synnerhet Beethovens, som "svårtillgänglig" och komplicerad. Det är just det den *inte* är. Mitt syfte med denna artikel är att få någon av mina lyssnare att gå genom sin skivsamling, ta fram Cd:n/vinylen med Beethovens musik som sannolikt finns i den, äntligen sätta på musiken och försöka förstå den.

"Roll over Beethoven"

När jag var tonåring och var och varannan populärmusiker skrånade ut "Let's roll over Beethoven" blev jag upprörd trots att jag då inte ännu funnit min väg till den store mästaren. Jag kunde inte förstå hur några omgångar populärmusiker kunde vara så tarvliga att man, om än i mer eller mindre skämtsamma ordalag, jämförde sig med Beethoven i sina treminuters melodisnuttar.

Uppenbarligen hade de inte sett ett partitur till någon av Beethovens symfonier. Tittar man på ett sådant, blir man som populärmusiker snart ödmjuk. Det vi håller på med kan inte jämföras med det som de gamla mästarna gjorde, i alla fall inte på samma dag.

Låt blodet vaska!

Trots det jag skriver ovan, måste jag tillstå att ett tjugoförårigt intimt förhållande med Beethovens musik troligtvis har gjort mig till en bättre populärmusikkompositör ... eller låt mig i ödmjukhetens namn kalla mig för "låtskrivare".

Beethoven visade oss bland annat vikten av att musiken inte bara skall vara vacker och underhållande. Den skall också engagera. Blodet skall rusa, stanna, bölja och vaska i ådrorna när man lyssnar till god musik. Musiken kan mycket väl kopplas till politiskt och socialt engagemang likaväl som den skall sprida glädje eller förstärka andra sinnesstämningar.

Dessutom har Beethoven visat oss att bra musik inte nödvändigtvis är "krånglig musik". Han visade oss nämligen att det viktiga är enkelheten, variationen, fantasin och det vi populärmusiker kallar "arret" (arrangemanget).

Genomgående för alla Beethovens symfoniska verk är att han först presenterar en enkel melodisnutt som han sedan i 45-60 minuter varierar i oändlighet med matematisk precision. Lyssnaren får perspektiv på livets oändlighet genom att njuta en enkel liten melodislinga förgylld i alla dess former.

De tre mästarna; Haydn, Mozart och Beethoven

Beethoven var den yngste av de tre banebrytarna i modern västerländsk musik, eller vad man kallar "Wienerromantikerna", Haydn, Mozart och Beethoven.

Han föddes i Bonn 1770 och avled 1827. Jag vågar påstå att under sitt liv förändrade han hela vår syn på begreppet musik.

Joseph Haydn och Wolfgang Amadeus Mozart

Haydn skrev ett drygt hundratal symfonier. Bara de tio-femton sista är riktigt värda att lyssna på. Före det han skrev dessa, arbetade han huvudsakligen som en "levande stereo" då han underhöll furstar runt om i det mäktiga Österrike/Ungern, fyllt av förmögna adelsmän som törstade efter musik och kultur.

I sina sista symfonier utvecklades Haydn enormt. Enformigheten var bortblåst och symfonierna sprudlar av lekfullhet och dynamik. Musiken gavs uppgiften att inte bara förnöja örat utan även engagera och sätta känslorna i rörelse. Plötsligt hade tonerna omvandlats från ren dansmusik till ett uttrycksmedel som ofta ställde krav på sina lyssnare.

Haydn, som levde ett rikt liv som framgångsrik musiker, blev mycket gammal. En av hans många elever hette Wolfgang Amadeus Mozart. Wolfgang var son till Leopold Mozart, en duktig kompositör och musiker.

Sonen Wolfgang Amadeus visade sig redan i mycket unga år vara ett geni. Hans musikaliska karriär blev kort och intensiv. Mozart älskade att spela och komponera i excess och blev i unga år utbränd på grund av både ett intensivt leverne och överansträngning i sitt arbete.

Om Haydn berikade den västerländska musiken med dynamiken, gick Mozart vidare med att utveckla briljansen *och* dynamiken.

Samtidigt föddes ännu en banebrytare som snart skulle uppenbara sig: Ludvig van Beethoven.

Beethovens tidiga år

Beethoven föddes i Bonn i nordvästra Tyskland. Till skillnad från Mozart, växte han upp under mycket instabila familjeförhållanden. Liksom Leopold Mozart snart förstod att sonen Wolfgang Amadeus var ett geni, förstod Beethovens far Johann, att även hans pojk hade dolda talanger. Men medan Mozarts far underhöll och utvecklade sonens musikaliska glöd, missbrukade Beethovens far Ludwigs. Efter en våldsam krogsväng kunde fadern exempelvis komma hem sent om nätterna med bullrande och berusade vänner för att rycka upp sonen ur sängen med kommandot att spela. På detta vis kunde den fem-sexårige Beethoven tvingas spela för gästerna till dess han gråtande föll ihop av utmattning.

Men trots faderns missbruk lärde sig den unge Ludwig att älska musik och började tidigt att arbeta nitiskt genom att öva, öva, öva. När andra jämnåriga var ute och rasade i äventyrslekar satt Beethoven och komponerade sin första musik.

En annan viktig ingrediens i hans tidiga framgångar var att han, trots sin låga ålder, förstod att han hade en speciell gåva, väl värd att utveckla. Till sina närmaste förtrogna berättade han, med viss självsäkerhet, att han måste förvalta sin speciella talang. Povel Ramel har beskrivit dessa, Beethovens tidiga karaktärsdrag i en kärleksfull vers:

*Full i fasen, det har Beethoven alltid varit,
pillemarisk, rapp i tungan och snar till skratt.
Det var han som slapp äta spenaten,
för just då skrev han första sonaten.*

Som ung pojke förstod Beethoven att uppskatta Haydns och Mozarts geni. Han såg dem (som de flesta andra samtida musiker) som sina mästare och drömde om att en dag få bli skolad av dem. Han ville så intensivt träffa Mozart och gemensamt sväva ut med honom i musikens värld.

När han var 17 år uppfylldes denna livslånga dröm. Greve Ferdinand von Waldstein, som var en stor musikälskare och som upptäckt Beethovens talang, finansierade en studieresa för den unge Ludwig till Wien 1787. Där träffade han Mozart och under en kort tid fick de båda möjlighet att spela tillsammans.

Så fick Beethoven plötsligt ett bryskt meddelande att hans mor hemma i Bonn var svårt sjuk och döende. Han måste hastigt lämna Wien för att fara till hemstaden.

När han kom tillbaka till Wien fem år senare, hade också Mozart gått bort, glömd i fattigdom och misär. Detta krossade Beethovens hjärta. Dock blev han snart sammanförd med Mozarts lärare Haydn

och en annan av Mozarts mästare, Salieri. De tog nu Beethoven som sin ”påläggskalv” och gav honom musikalisk undervisning.

En dag presenterade Joseph Haydn Beethoven för furst Esterházy. Denne skulle senare få en betydande roll i hans liv som finansiär och beskyddare.

Under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet fanns inga etablerade stipendier eller skolor för musiker som vi har i dag. Musikerna var helt i händerna på furstars och andra rika människors gunst. Beethoven livnärde sig således som pianolärare för furstar, furstars söner och döttrar. I sin undervisning av de senare föll han då och då in i ljuva kärleksaffärer med de unga, förmögna damerna. Dock levde han som Mozart aldrig något stormande liv med vilda fester och tilltag. Beethoven var en mycket känslfull och stillsamt grubblande personlighet. Hans sociala liv begränsades dessutom starkt av sin totala hängivenhet till musiken.

Uttrycksfullhet och känslor

Om Haydn och Mozart utvecklade dynamiken och briljansen i musiken, så utvecklade Beethoven musikens uttrycksfullhet och känslfullhet. Hans musik griper tag i lyssnaren och kastar henne runt i olika sinnesstämningar som vrede, förstämning, energiexplosioner och ro.

Beethovens musik har, enligt min ringa uppfattning, dimensioner som ingen annan musik haft varken före eller efter hans tid. Hans symfonier är mästerliga, även om han av många är mest känd och uppskattad för sin pianomusik.

Symfonierna inleds ofta med några få toner sammanfogade till en kort melodi i några takter. Under de kommande 45-50 minuterna utvecklar Beethoven dessa. Med en lekfullhet som saknar motstycke blir symfonin som en aerobatisk flygresa med full frihet i kurs, höjd och fart.

Karaktäristiskt för Beethovens musik är således lekfullheten och den geniala enkelheten som utvecklas till verk i ändlös variation och harmoni.

I hopp om att den oinvidde lättare skall ta till sig Beethovens musik skriver jag här i korta kommentarer de sammanhang kring vilka symfonierna skrevs, samt mina personliga reflektioner om hur man kan tolka dem.

Naturligtvis är det en oerhörd brist, skam och synd att skriva en artikel om Beethoven utan att nämna hans pianomusik. Dock rekommenderar jag ”nybörjaren” att närma sig mästaren genom att först lyssna till hans mer berömda symfonier eller pianokonsserter. Det är nämligen alltid lättare att ta till sig svulstigt arrangerad musik än genialiskt förfinade toner på endast ett instrument. Detta är ett känt faktum i populärmusikvärlden som bland annat uttrycks i att man aldrig skall göra en så kallad ”demo” utan att presentera en fullständigt arrangerad version.

Symfoni Nr.1

Detta är säkerligen Beethovens minst berömda symfoni. Den har opus 21 och skrevs 1799, det vill säga när han var 29 år. Man hör tydligt att Beethoven fortfarande är mycket influerad av Haydns och Mozarts sätt att komponera. Stilen är klassisk för tiden. Dock skönjer man klara stilbrott från annan samtida musik i bland annat temperamentet.

Symfoni Nr. 2

Trots att Beethoven nu var vida berömd för nyskapandet genom några av sina första lysande pianosonater (bland annat Månskenssonaten), var hans andra symfoni fortfarande av mycket klassiskt snitt. Den skrevs tre år efter den första, det vill säga 1802. Trots det är naturligtvis symfonin i högsta grad njutbar och var en lysande stjärna bland dåtidens nykomponerade symfonimusik.

Symfoni Nr. 3 "Eroica"

Den tredje symfonin var Beethovens genombrott som symfonisk kompositör. Detta trots att den från början togs emot med måttlig entusiasm av den breda allmänheten. Symfonin är skriven som en hyllning till hans store hjälte Napoleon Bonaparte av Frankrike.

I Beethovens djupa sociala engagemang drömde han om ett enat Europa utan furstar och kungar som genom arv förde ett förtryckarsystem vidare. Därför blev han oerhört förtjust över Napoleons ambitioner att sprida frukterna av den franska revolutionen över Europa med strävandena efter frihet, jämlikhet och broderskap. Symfonin komponerades därför till Napoleons ära.

Just när den var färdigskriven och skulle framföras för första gången nåddes Beethoven av budskapet att Napoleon låtit kröna sig till kejsare. Beethoven rasade. Hela hans förtroende för Napoleon raserades omedelbart. På originalpartituret hade han på framsidan skrivit: "Symfonin till min hjälte, Napoleon Bonaparte". I vrede suddade han ut namnet Napoleon Bonaparte och symfonin fick enbart heta "Hjältesymfonin".

För att ge ytterligare eftertryck åt sin vrede kastade han om satserna så att begravningsmarschen i slutet av symfonin (den tänkta fjärde satsen) fick byta plats med den andra. Således dog hjälten i början av sin karriär. Detta var naturligtvis en slående protest utförd av en av dåtidens största och mest älskade kompositörer.

Många musikhistoriker hävdar att begravningsmarschen i den andra satsen är den finaste musik som någonsin skrivits. I ett flöjtsolo ser man verkligen framför sig hur den sörjande sitter på gravkanten och tittar ner i den öppna graven i en stilla reflektion över den avlidnes liv.

Trots att den andra satsen är begravningsmusik är den ljus och positiv och blickar mer tillbaka på hjälten än på de upprörda känslor man genomlider när en nära eller kär avlidit. Andra satsen i den tredje symfonin spelas ofta på statsbegravningar i västvärlden.

Genom hela symfonin följer man hjälten och hans förehavanden. Stridslarm i sina hetsiga partier avlöses av reflektiva begravningscener och pompösa segerparader.

Följer man med och njuter av musiken kan man uppleva väldigt mycket i sin sinnesvärd under de 45 minuter som symfonin varar.

Symfoni Nr. 4

Den fjärde symfonin skrevs under en mycket produktiv tid i Beethovens liv. Han hade just avslutat sin berömda violinkonsert och den fjärde pianokonserten.

I ett försök att skriva operamusik (som Mozart gjort så framgångsrikt), komponerade Beethoven år 1805 *Fidelio*. Den mottogs mycket svalt och Beethoven blev oerhört besviken.

Delvis för att komma över besvikelsen, började han arbeta med ytterligare en symfoni, som alltså skulle komma att bli den fjärde.

För att få frid i sitt sinne efter de många motgångarna accepterade han en inbjudan från fursten Brunsvik att tillbringa en tid på hans gods Martonsvasar i Ungern. Där väntade bland annat dottern Therese Brunsvik som Beethoven tidigare undervisat i pianospel och som han hade ett ömt förhållande till.

Det framkommer klart i symfonin att Beethoven var lycklig när han skrev den. Hans sinnen hade funnit ro i de vackra omgivningarna och man skönjer åtrån till Therese. Många vill gå så långt att de kallar symfonien "världens mest imponerade kärleksförklaring".

Det berömda pianostycket "Fur Elise" förbryllade musikhistorikerna i nästa hundra år efter Beethovens död. Partituret till det lilla stycket hittades på en vind efter hans död. Ingen kunde förstå vem denna "Elise" var, till dess en musikhistoriker i början av 1900-talet bevisade att det inte stod "Elise" utan "Therese". Stycket är således sannolikt skrivet till Therese Brunsvik under den ljuva sommaren på Martonsvasar och *borde* i konsekvens heta "Fur Therese".

Symfoni Nr. 5 "Ödessymfonin"

Tillsammans med den nionde symfonin är den femte Beethovens mest berömda. Nu har Beethoven mognat och står i full blom som konstnär. Utan motstycke väller de muskulösa tonerna fram i den imponerande symfonin som tog sina lyssnare med storm vid urframförandet i Leipzig 1809.

Trots att Beethoven led svårt av sin tilltagande dövhet när han skrev symfonin andas den kraft, hopp och kampanda.

När en av hans vänner, levnadsnedtecknaren Schiller, frågade vad de första karaktäristiska takterna symboliserade, svarade Beethoven "Det är ödet som knackar på dörren". Därav har symfonin fått namnet "Ödessymfonin". Frågan kvarstår dock om inte detta var ett skämtsamt och förlupet uttalande från Beethovens sida. Enligt min egen tolkning är öppningen inte speciellt unik i förhållande till hans andra symfonier: öppningarna manar alltid lyssnaren att "höra upp, ty här kommer mästerlig musik".

Symfonin är kanske den vi förknippar Beethoven med allra mest. Den är kraftfull, melodiös och gripande. Man kastar mellan olika sinnesstämningar. Personer som var med på urframförandet har berättat att man i publiken kunde se människor som ömsom grät och ömsom skrattade.

Symfonin representerar således i all sin kraft det Beethovens musik så särpräglade står för; engagemang.

Symfoni Nr. 6 "Pastoralsymfonin"

Den sjätte symfonin är en naturskildring. Rakt genom den målar Beethoven upp ett landskap och följer dess skiftningar mellan solsken, regn, åska, skymning, mörker och soluppgång. Man hör klart hur han verkligen genomlever sin naturupplevelse. Således kan man säga att detta är Beethovens enda helt realistiska verk där han med tonerna som målarpensel beskriver något. Trots detta skrev han högst upp på partituret: "Uttryck av sensationer istället för en landskapsmålning". Åter igen, Beethoven inte bara målar landskapet, han förmedlar också de känslor på ett konkret sätt som människan upplever inför de olika naturelementen.

Detta att försöka styra lyssnaren till att dra vissa slutsatser, som många konstnärer finner så eftersträvansvärt, var något mycket ovanligt för Beethoven. Han ville att lyssnaren skulle ha så stor frihet som möjligt i tolkningen av hans verk. Den sjätte symfonin är således ett undantag från Beethovens enkla och raka ambition att inte styra lyssnaren utan låta honom få utlopp för sina egna tolkningar styrda av hans personliga förutsättningar och sinnesvärld.

Vid ett urframförande av ett pianostycke kom en gång en "kännare" fram till Beethoven efter det han spelat det 45 minuter långa stycket och frågade vad "han menade" med musiken han just presenterat". Beethoven tittade storögt på honom, vände sig mot pianot igen och sade: "Det här". Så spelade han stycket en gång till.

Lyssna gärna på Symfonin i en skogsbacke i en Discman med god och vacker utsikt under en sommardag då himlen är full av opålitliga cumulativa moln som ena stunden kan släppa fram solens strålar för att minuten efter avge regn. Beethoven sätter känslor till det Du ser.

Symfoni Nr. 7 och Kejsarkonserten (Femte pianokonserten)

I april 1809 belägrades Wien av Napoleons trupper. Under belägringen bombarderades staden och Beethoven var en av de som på plats drabbades av bombardemanget. Det kom naturligtvis att utveckla hans avsky och vrede till Napoleon. Än allvarigare, bombardemanget försämrade drastiskt hans redan starkt nedsatta hörsel.

I sin vrede över fransmännen skrev han under belägringen en hyllning till den österrikiske kejsaren i sin femte pianokonsert "Kejsarkonserten". Den kan således ses som en motpol till den tredje symfonin som ju var tänkt som en hyllning till Napoleon. Kejsarkonserten är, liksom Eroicasymfonin, fylld av eldiga stridslystna toner som manar till kamp och hjältedåd.

Den sjunde symfonin, som också till stora delar komponerades under belägringen, är mer introvert och tillbakahållen än det mesta av Beethovens dittills komponerade musik.

Dövheten hade tilltagit drastiskt och i symfonins inledning demonstrerar han dramatiskt sin besvikelse över sjukdomen som berövade honom det finaste han hade; hörseln. Man hör tydligt hur han tappar tråden i musiken. Han kan inte finna sin A-ton som styr symfonin. Musiken avstannar och lyssnaren hör hur han försöker finna tonen med en stämgaflöj mot sin hjässa – eller böjd över pianot med pannan hårt pressad mot locket för att känna resonansen av tonerna. När han väl finner sitt A, återupptar han musiken. I ett utbrott av glädje går symfonin vidare på ett triumfartat vis.

Symfonin kallas ofta ”Den muskulösa”. Detta för de kraftfulla rytmerna som gör symfonin så karaktäristisk.

Symfoni Nr. 8

Detta är Beethovens mest anonyma symfoni. Man vet mycket lite om de omständigheter under vilka den blev till.

Vissa kritiker tycker att symfonin är på gränsen att vara för banal för att vara skriven av Beethoven. Den är också betydligt mer lekfull än någon annan symfoni han skrivit. När man lyssnar på den känner man nästan hur tonerna oplanerat fallit ner från ovan och Beethoven mer haft till uppgift att i all sin lekfullhet placera dem rätt än att med sin vanliga nit och noggrannhet värka fram tonerna.

Trots att reaktionerna på symfonin var blandade fanns det en person som älskade den mer än någon annan av Beethovens symfonier – Beethoven själv.

Jag kan rekommendera den som vill närma sig Beethovens symfoniska verk att börja med att lyssna till den åttonde symfonin. Den är oerhört rolig att lyssna på. Lekfullheten i det musikaliska skapandet är total och är man inte på gott humör när man börjar lyssna till den, lovar jag att man blir det efter hand.

Symfoni Nr. 9

Den nionde och sista symfonin är kronan på Beethovens livsverk. Stycket är skrivet för körsång och därför kallas den för ”koralsymfoni”.

Symfonin är otroligt pampig och hela Europa har genom EU tagit den till sitt hjärta som sin nationalsång. Detta i första hand för att den speglar de flesta musikaliska språk som förekommer i vår världsdelen men naturligtvis också för att hedra Beethovens drömmar om ett enat Europa.

När Beethoven skrev den nionde symfonin var han helt döv. Trots det dirigerade han själv orkestern vid urframförandet i Wien 1813. Visserligen hade han svårt att hålla takten, men de vana musikerna tolkade dock musiken riktigt och följde sin mästare. När de sista pompösa tonerna ljudit stod Beethoven som brukligt vänd med ryggen mot publiken. Han hade så intensivt levt sig in i den tänkta musiken att han slogs av skräck över tystnaden då stycket spelats färdigt. Förkrossad stod han några sekunder och stirrade på orkestermedlemmarna till dess försteviolinisten försiktigt tog honom i armen och vände honom mot publiken. Han möttes då av en jublande folkmassa i en stående ovation som aldrig tycktes vilja sluta. Ovationen fortsätter ännu i dag – över hela världen!

Symfoni Nr. 10

Den tionde symfonin är svår att finna i skivbutikerna eller konserthusens framförandelistor av den enkla anledningen att den över huvud taget inte finns.

Efter Beethovens död fann man dock förarbetena till symfonin. När Beethoven komponerade, gjorde han oftast först en generalskiss över stycket. Sedan satte han samman bitar han kommit på då han varit ute på promenad, när han ätit eller vid andra tillfällen i vardagen. Därför fanns det många små lappar, utkast och annat att stödja sig på för att försöka rekonstruera den tionde symfonin.

Dr. Barry Cooper samlade fragmenten under 1980-talet och satte samman dem samtidigt som han försökte rekonstruera de intentioner Beethoven skulle haft med symfonin. Under ledning av Wyn Morris gjorde London Symphony Orchestra en inspelning av ”Beethovens tionde symfoni”.

Det är en skrämmande upplevelse att lyssna på "symfonin". Omedelbart hör man att detta *inte* är Beethoven, dock känner man igen fragmenten och konstaterar klart att de är skrivna av mästaren. Lyssnarens hjärna försätts i ett obehagligt kaos.

Den "tionden symfonin", om ingen annan, visar Beethovens geni och storhet. Ingen kan komma i närheten av att rekonstruera eller kopiera hans musik – inte ens med hjälp av hans egna musikaliska fragment.

Ben Olander
www.ben-olander.com